

Geloven wij onze ogen?

Twee mannen dringen met een gids het verboden gebied van de 'Zone' binnen, een gebied waarin ruimte en tijd verraderlijk zijn, gevaren op de loer liggen, het rechte pad onzichtbaar is. In deze Zone ligt een kamer die je diepste wensen vervult. Welkom in de wereld van Andrej Tarkovski's film *Stalker* (1979).¹

Stalker is min of meer gebaseerd op de roman *Пикник на обочине* ('Picknick in de berm') van Arkadi en Boris Stroegatski.² In deze sciencefictionroman zijn de 'zones' gebieden waar buitenaardse bezoekers allerlei artefacten hebben achtergelaten – als rommel na een picknick, vandaar de titel; en zijn 'stalkers' huurlingen en avonturiers die zich al dan niet illegaal en met gevaar voor eigen leven in de zones wagen om daar die artefacten te bemachtigen. Een deel van de context (zone, stalker, niemandsland) en de *props* (treinen, moeren) uit de roman is daadwerkelijk in de film beland, maar qua sfeer en thematiek lijkt de film verder niet op het boek: *Stalker* is een filosofische en poëtische film die ver afstaat van de *hard-boiled* sciencefiction van de roman. Dat doet vermoeden dat er een tweede, wat verborgen bron aan de film ten grondslag ligt. Ik zou de gedachte willen ontwikkelen dat dit Heideggers eerste *Feldweg-Gespräch* is. De overeenkomsten zijn meer dan toevallig.

In *Stalker* hebben de drie hoofdpersonen geen naam; zij worden Professor, Schrijver en Stalker genoemd. In Heideggers *Gespräch* hebben de (drie) personen ook geen naam; zij worden Forscher, Gelehrte en Weise genoemd. In *Stalker* en in het *Gespräch* is dus hetzelfde drietal in gesprek: Professor/Forscher representeert de wetenschap, Schrijver/Gelehrte de kunsten en Stalker/Weise de spiritualiteit. Die eenheid houdt in dat Stalker de heilige dwaas is, de *юродивый* uit de Russische traditie³ – en niet een huurling.

In *Stalker* is de Zone een bewustzijn, een levend wezen, een aanwezigheid. 'De Zone is een ontzettend ingewikkeld systeem van

... valkuilen, zoiets. En ze zijn allemaal dodelijk!’⁴ Het is daarom dat Stalker aan één stuk door de route verkent door een loer voor zich uit te gooien, een kunstprooi, in de vorm van een met een moer verzwaarde lap stof. Op dezelfde manier is in het *Feldweg-Gespräch* ‘die Gegend’ aanwezig. ‘Und der Zauber dieser Gegend ist wohl das Walten ihres Wesens, das (...) *Gegnende*.’⁵ Het is door deze meebewegende landschappen dat het drietal zijn weg zoekt.

Als we de camera verder laten uitzoomen, dan zien we de thema's die Tarkovski in zijn (latere) films aansnijdt: materialisme, blind vertrouwen in technologie, gebrek aan respect voor de natuur, de teloorgang van geloof en spiritualiteit in kunst en wetenschap en dagelijks leven.⁶ En dat, dat is allemaal *signature* Heidegger. /QED

Tarkovski noteert in *Verzegelde Tijd*: ‘Ik ben ervan overtuigd dat de beschaving zich opnieuw aan de rand van de afgrond bevindt juist doordat wij de spirituele kant van het historisch proces volledig veronachtzamen.’⁷ Nu de technologische revoluties van de nieuwste tijd (fossiele brandstoffen, pesticiden, plastics) zich nadrukkelijk tegen ons keren, is dat een gedachte die het misschien verdient om afgestoft te worden. Tijd om Heidegger te herlezen!

Maar wacht! Heideggers eerste *Feldweg-Gespräch* draagt de pompeuze titel *Ἀρχιβασίη. Ein Gespräch selbdritt auf einem Feldweg zwischen einem Forscher, einem Gelehrten und einem Weisen*.⁸ Een Google-search ‘тарковский αρχιβασίη’ levert geen hits op, en in Tarkovski's dagboeken komt ‘Heidegger’ ook al niet voor. Ben ik dan, bij *Barbarus*, de eerste die deze overeenkomst tussen *Stalker* en het *Feldweg-Gespräch* ziet? Of is het stom toeval, stochastische resonantie – omdat er in de nevelen van Tarkovski en Heidegger altijd wel iets is dat ergens op lijkt? Kan uitzicht wel inzicht zijn? Geloven we onze ogen? Of draait Tarkovski's Zone óns een loer?

Paul Bezembinder

1. Andrej Tarkovski, *Сталкер*, Mosfilm (1979). Gerestaureerd in 2017.
2. Arkadi en Boris Stroegatski, *Пикник на обочине* (1971). Ned. *Bermtoeristen*, vert. Jean-A. Schalekamp, Bruna, Zwarte Beertjes (1981). Eng. *Roadside Picnic*, online beschikbaar.
3. Zie e.g. Efirid, Robert O., *The Holy Fool in Late Tarkovsky*, *Journal of Religion & Film*: Vol. 18: Iss. 1, Article 45 (2014). [<https://digitalcommons.unomaha.edu/jrf/vol18/iss1/45>]
4. Stalker aan het woord, in *Сталкер*. (Mijn vert.)
5. M. Heidegger. *Αρχιβασιή. Ein Gespräch selbtritt auf einem Feldweg zwischen einem Forscher, einem Gelehrten und einem Weisen*. In: *Feldweg-Gespräche* (1944–1945). Een fragment ervan verscheen later, in gewijzigde vorm, als *Zur Erörterung der Gelassenheit, Aus einem Feldweggespräch über das Denken*, M. Heidegger, *Gelassenheit* (1959).
6. Vida T. Johnson, Graham Petrie, *The Films of Andrei Tarkovsky. A Visual Fugue*, Indiana University Press (1994).
7. Uit: Tarkovski, *Запечатленное время*, nawoord. (Mijn vert.). Ned. versie: *Verzegelde Tijd*, Historische Uitg. Groningen (1991, vert. Arjen Uijterlinde).
8. Heidegger, *ibid*.

Over de auteur

Paul Bezembinder (1961) studeerde theoretische natuurkunde in Nijmegen. In zijn poëzie zoekt hij in meestal klassieke versvormen en thema's naar de balans tussen serieuze poëzie, pastiche en smartlap. Zijn gedichten en vertalingen (uit het Russisch) verschenen in verschillende (online) literaire tijdschriften, waaronder *Barbarus*. Voorbeelden van zijn werk zijn te vinden op zijn website: www.paulbezembinder.nl.

© 2018 Paul Bezembinder. File date 180821.